

کلینیک‌های دیپلماسی: فرصت‌ها و چالش‌های آن در افغانستان^۱

رفیع‌الله عظیمی^{۲*}، فضل‌احمد احمدی^۳

چکیده

کلینیک‌های دیپلماسی با هدف ارتقای دانش و مهارت‌های عملی، بستری برای یادگیری، تبادل نظر و تجربه‌اندوزی در دیپلماسی فراهم می‌کنند. این کلینیک‌ها با بهره‌گیری از اتصال بین علم و عمل، در راستای مأموریت پوهنتون‌های نسل سوم، محصلان را با چالش‌های دیپلماسی آشنا کرده و برای ورود به بازار کار آماده می‌سازند. پرسش اصلی پژوهش این بوده است که: فرصت‌ها و چالش‌های فراروی کلینیک‌های دیپلماسی در افغانستان شامل کدام موارد می‌باشند؟ این پژوهش تحلیلی از داده‌های کتاب‌خانه‌ای و میدانی گردآوری شده است. جامعه آماری این تحقیق را نهادهای تحصیلات عالی، دیپلماتیک و کنسولی در هرات تشکیل می‌دادند، که به تعداد ۳۰ نهاد را شامل می‌شد و از آن جمله به تعداد ۳۰۳ پرسش‌نامه توزیع و جمع‌آوری گردید؛ هم‌چنان با ۱۰ تن از اهل خبره، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، صورت گرفت و به‌صورت کیفی تحلیل شدند. یافته‌ها نشان می‌دهند که: کلینیک‌های دیپلماسی با فرصت‌های آموزش عملی محور، ارائه مشاوره‌دهی، انجام تحقیقات علمی و شبیه‌سازی در روابط بین‌الملل روبه‌رویند؛ درمقابل، چالش‌های کم‌بود منابع مالی، اداری و انسانی و نبود حمایت پایدار، از موانع اصلی آن‌ها محسوب می‌شود.

واژه‌گان کلیدی: کلینیک‌های دیپلماسی، فرصت‌ها و چالش‌ها، افغانستان.

^۱ این مقاله مستخرج از طرح تحقیق بالیسی‌ساز «طرح طرز ایجاد و فعالیت کلینیک‌های دیپلماسی در پوهنتون‌های افغانستان» است، که با هزینه مالی و تحقیقی مرکز تحقیقات علمی پوهنتون هرات انجام شده است.

^۲ پوهنیاړ دیپارتمنت حقوق، پوهنځی/ دانش کده حقوق و علوم سیاسی، پوهنتون/ دانشگاه غالب، هرات، افغانستان (نویسنده مسؤول: rafuallah.azimi@ghalib.edu.af)

^۳ دکترای حقوق بین‌الملل، هیئت علمی دیپارتمنت روابط بین‌الملل، پوهنځی/ دانش کده حقوق و علوم سیاسی، پوهنتون/ دانشگاه جامی، هرات، افغانستان (هم‌کار تحقیق: fazalahmadahmadi@gmail.com)

Research Article

ISSN

P: 2788-4155

E: 2788-6441

ACCESS <<https://ghalibqjournal.com/index.php/ghalibqjournal>>

DOI: <https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.14.I.2.4>

Received: 31/ 03/ 2025

Accepted: 15/ 06/ 2025

Published: 22/ 07/ 2025

PP: 73 - 102

Diplomacy Clinics: Opportunities and Challenges in Afghanistan²

ID

ID

Rafiullah Azimi^{3*}, Fazal Ahmad Ahmadi⁴

Abstract

Diplomacy clinics, aiming to enhance knowledge and practical skills, provide a platform for learning, dialogue, and experiential engagement in diplomacy. By bridging theory and practice, these clinics align with the mission of third-generation universities, familiarizing students with real-world diplomatic challenges and preparing them for the job market. The main research question of this study is: What are the key opportunities and challenges facing diplomacy clinics in Afghanistan? This study employed an analytical approach using both library-based and field data. The statistical population included higher education, diplomatic, and consular institutions in Herat—comprising 30 institutions. A total of 303 questionnaires were distributed and collected, and semi-structured interviews were conducted with 10 experts. The qualitative data were analyzed accordingly. The findings indicate that diplomacy clinics offer opportunities, including practice-based training, consultancy services, scientific research, and simulation exercises in the field of international relations. However, they also face major challenges, including limited financial, administrative, and human resources, as well as a lack of sustained institutional support.

Keywords: Diplomacy Clinics, Opportunities and Challenges, Afghanistan.

² This article is derived from the policy-oriented research project titled “A Framework for the Establishment and Operation of Diplomacy Clinics in Afghan Universities”, funded and conducted by the Scientific Research Center of Ghalib University, Herat.

³ Department of Law, Faculty of Law and Political Science, Ghalib University, Herat, Afghanistan (Corresponding author: rafiullah.azimi@ghalib.edu.af)

⁴ PhD in International Law, Faculty of International Relations, Faculty of Law and Political Science, Jami University, Herat, Afghanistan (Research Associate: fazalahmadahmadi@gmail.com)

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

۱. مقدمه

نظام آموزش عالی در افغانستان در مسیر تکامل خود، سه نسل مختلف از پوهنتون‌ها را تجربه کرده است. پوهنتون‌های نسل اول بر آموزش نظری تمرکز داشتند؛ نسل دوم، با محوریت تحقیقات علمی و بنیادی شکل گرفتند؛ و درنهایت، پوهنتون‌های نسل سوم به توسعه مهارت‌های عملی و کاربردی در کنار آموزش نظری پرداختند. این تحول، ضرورت پیوند میان دانش نظری و تجربه عملی را بیش از پیش آشکار ساخته است. دیپلماسی به عنوان یکی از ارکان اساسی روابط بین‌الملل، تحت تأثیر روندهای جهانی شدن، دست‌خوش تغییرات اساسی شده است. امروزه دیپلماسی صرفاً به دانش نظری محدود نمی‌شود، بل که مهارت‌های عملی، از جمله مذاکره، تحلیل راه‌بردی، و مدیریت بحران، از اهمیت بالایی برخوردارند؛ باین‌حال، روش‌های سنتی آموزش دیپلماسی عمدتاً بر مباحث تئوریک متمرکز بوده و کمتر فرصت‌هایی برای تجربه عملی فراهم می‌آورند. این شکاف میان تئوری و عمل می‌تواند کارآمدی دیپلمات‌های آینده را با چالش مواجه سازد. کلینیک‌های دیپلماسی به عنوان یک ابتکار آموزشی نوین در چارچوب پوهنتون‌های نسل سوم، فرصتی برای پیوند آموزش نظری با مهارت‌های عملی فراهم می‌کنند.

اهمیت این کلینیک‌ها با شبیه‌سازی مذاکرات، آموزش روش کلینیکی نظارت‌محور، و تعامل مستقیم با دیپلمات‌ها و متخصصان، که محصلان را برای مواجهه با چالش‌های واقعی عرصه دیپلماسی آماده می‌سازند، نمایان می‌شود؛ باین‌حال، توسعه این کلینیک‌ها با چالش‌هایی می‌تواند همراه باشد. این مقاله به بررسی نقش کلینیک‌های دیپلماسی در ارتقای آموزش دیپلماتیک، فرصت‌هایی که ایجاد می‌کنند، و موانعی که در مسیر توسعه آن‌ها در افغانستان وجود دارد، می‌پردازد. با توجه به نبود تحقیقات علمی کافی در این حوزه، پژوهش حاضر می‌تواند گامی نوین در جهت تحلیل جامع این مدل آموزشی در کشور باشد.

پیشینه تحقیق بیان‌گر آن است که در مورد کلینیک‌های دیپلماسی تا هنوز در افغانستان تحقیق علمی و منظمی صورت نگرفته است و همین مسأله از یک طرف باعث جدیدبودن این تحقیق می‌شود و از طرفی دیگر، تحقیق را با چالش‌ها و محدودیت‌هایی روبه‌رو می‌سازد، که از جمله مهم‌ترین این محدودیت‌ها می‌توان به کمبود منابع اشاره کرد؛ اما در زمینه دیپلماسی از تئوری تا عمل و مؤثریت علوم تجربی و پوهنتون‌های نسل سوم عمل‌محور تحقیقات ارزنده‌ی صورت گرفته است، که در ذیل به برخی تحقیقات انجام‌شده اشاره می‌شود: کتاب «عملکرد دیپلماسی: تکامل، نظریه و مدیریت آن»، نوشته کیت همیلتون^۵ و ریچارد لانگهورن^۶ که در سال ۱۳۷۴ منتشر شده

⁵ Keith Hamilton

⁶ Richard Langhorne

است، تاریخ، نظریه و شیوه‌های دیپلماسی را از گذشته تا دوران معاصر بررسی می‌کند. این اثر تحولات این حوزه را تحلیل کرده و دیدگاه‌های مختلفی درباره دیپلماسی را ارائه می‌دهد. «کتاب دیپلماسی: نظریه و عمل»، نوشته جی. آر. بریج^۷ یکی از منابع معتبر در حوزه مطالعات دیپلماسی است. این کتاب به صورت جامع به مبانی نظری و کاربردهای عملی دیپلماسی پرداخته و مفاهیم کلیدی، مانند مذاکره، نمایندگی و گزارش‌دهی را بررسی می‌کند. کتاب «حقوق دیپلماتیک در تئوری و در عمل»، اثری از دکتر علیرضا دیهیم، در سال ۱۴۰۱ توسط انتشارات وزارت امور خارجه منتشر شده است. این کتاب به بررسی جامع حقوق دیپلماتیک از دو منظر نظری و عملی می‌پردازد. محمدقاسم بابامیر ساطعی در مقاله علمی-تحقیقی خود با عنوان «آموزش علوم تجربی» ۱۴۰۳، اثربخشی تمرین‌های عملی را در توسعه مهارت‌های دانش‌آموزان مورد مطالعه قرار داده است. همچنین، فاطمه کریمی اعتماد و جعفر یعقوبی در پژوهش علمی-تحقیقی خود با عنوان «ویژه‌گی‌های پوهنتون‌های نسل سوم عمل‌محور»، ۱۴۰۰، به نقش پوهنتون‌ها در آماده‌سازی محصلان برای بازار کار پرداخته‌اند.

تفاوت این تحقیق با تحقیقات پیشین در چند محور است: نخست آن که پژوهش‌های قبلی به فروعات موضوع پرداخته و به اصل ایجاد کلینیک‌های دیپلماسی و آسیب‌شناسی آن‌ها توجهی نداشته‌اند؛ دوم این که جوامع تحقیقاتی آن‌ها متفاوت بوده و نتایج شان برای جامعه ما کاملاً واقع‌بینانه نیست؛ و سوم، این تحقیق برای نخستین بار از طرح تحقیق پالیسی، «طرز ایجاد و فعالیت کلینیک‌های دیپلماسی در پوهنتون‌های کشور» استخراج شده است، که هزینه مالی آن را مرکز تحقیقات علمی پوهنتون غالب هرات پرداخت کرده است.

باتوجه به مطالب پیشین و با امعان نظر به تازه‌گی کلینیک دیپلماسی، پرسش اصلی این پژوهش این است که: فرصت‌ها و چالش‌های کلینیک‌های دیپلماسی در افغانستان چیست؟ این پژوهش با روش تحلیلی و تقدم نظریه نوشته شده و برای گردآوری داده‌های آن به دو صورت کتابخانه‌یی و میدانی اقدام گردیده است. جامعه آماری این تحقیق را نهادهای تحصیلات عالی، دیپلماتیک و کنسولی در هرات تشکیل می‌دادند، که به تعداد ۳۰ نهاد را شامل می‌شد و از آن جمله به تعداد ۳۰۳ پرسش‌نامه توزیع و جمع‌آوری گردید؛ همچنان با ۱۰ تن از اهل خبره، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، صورت گرفت و به صورت کیفی تحلیل شدند.

یافته‌های این تحقیق می‌تواند برای انکشاف مهارت‌های محصلان مفید واقع شود؛ همچنان برای نهادهای آموزش‌دهنده، فرصت‌ها و چالش‌های فراوی کلینیک‌های دیپلماسی را معرفی کند و در زمینه رفع چالش‌ها و استفاده از فرصت‌ها، رهنمای خوبی می‌تواند باشد.

7. G.R. Berridge

۲. تعریف و توضیح مفاهیم اصلی تحقیق

۲-۱. مفهوم شناسی

اصلاحات استفاده شده در این تحقیق معانی زیر را افاده می نماید:

۲-۱-۱. تعریف کلینیک

اولین نکته‌یی که عبارت «کلینیک دیپلماسی» به ذهن متبادر می‌کند، اشتراک لفظی آن با کلینیک‌های طبی است. در عُرف رایج مردم ما هم «کلینیک» نوعاً ناظر بر کلینیک سراپا است. فرهنگستان زبان و ادب فارسی، واژه «شفابخانه سرپایی» را به‌عنوان معادل فارسی واژه «کلینیک» به تصویب رسانده، که منظور از آن، ساختمان یا بخشی در شفابخانه یا مرکز طبی است که به معالجهٔ مریضان یا مراقبت طبی از مریضان سرپایی اختصاص داشته باشد (تنگستانی، ۱۴۰۲: ۹۵). بعدها، این واژه وارد ادبیات حقوقی شد؛ چنان‌که توضیح فلسفهٔ مفهومی کلینیک‌های حقوقی وابسته به توسعهٔ آموزش کلینیکی حقوق در آمریکا تحت تأثیر تجربهٔ آموزش طبی در پوهنتون‌های علوم طبی بوده و این امر، در نام‌گذاری کلینیک‌های حقوقی مؤثر بوده است. قابل توجه آن‌که به هنگام نام‌گذاری کلینیک حقوقی پوهنحی حقوق و علوم سیاسی پوهنتون ادوارد موندلن^۸ نیز این موضوع مطرح شد، که عبارت «کلینیک» به نوعی دلالت ضمنی بر مدلول طبی دارد و به‌تر است نام دیگری انتخاب شود. ازجمله اصلاحات جای‌گزینی که پیش‌نهاد شد، عبارت "Legal Helping Hand" بود، که در نهایت عنوان «کلینیک»، نهایی شد؛ درحال حاضر، عبارت مذکور در کلیهٔ کشورهایی که اقدام به تشکیل آن نموده اند، کاملاً پذیرفته‌شده تلقی می‌شود.

۲-۱-۲. تعریف دیپلماسی

در لغت‌نامهٔ دهخدا، دیپلماسی فن و عمل رهبری مذاکرات به‌منظور حصول سازش میان ملت‌ها، که مورد رضایت طرف مقابل باشد، و هم‌چنان آداب، مراسم و شیوه‌های رهبری این مذاکرات تعریف شده است (عالمی، ۱۴۰۳: ۱). واتسون، دیپلماسی را به‌عنوان مذاکرهٔ نهادهای سیاسی، که استقلال یک‌دیگر را تأیید کرده‌اند، تعریف می‌نماید (محمدیان و رضایی، ۱۳۹۵: ۱۰۷).

۲-۱-۳. تعریف کلینیک‌های دیپلماسی

کلینیک‌های دیپلماسی مراکزی هستند که در آن محصلان دیپارتمنت‌های علوم سیاسی و روابط بین‌الملل پوهنحی‌های حقوق و علوم سیاسی، آموزش‌های عملی در زمینهٔ دیپلماسی را زیر نظر

^۸. Eduardo Mondlane

استادان، کارشناسان و اهل‌خبره فرا می‌گیرند. این کلینیک‌ها مشابه به کلینیک‌های حقوقی، به محصلان این فرصت را می‌دهند، که باتوجه به نیازهای عملی و واقعی در عرصه دیپلماسی، توانایی‌های خود را توسعه داده و مهارت‌های ضروری را در عمل به دست آورند. این تعریف استنباط شده از «ره‌نمود طرز ایجاد و فعالیت کلینیک‌های حقوقی در پوهنتون‌های کشور، ۱۳۹۶: ۳» است.

۲-۲. مبانی نظری

کلینیک‌های دیپلماسی به‌عنوان یک سازوکار عملیاتی در پوهنتون‌ها، تحت تأثیر نظریات مختلف روابط بین‌الملل، یادگیری تجربی و تحولات آموزشی شکل گرفته‌اند. درک این مفهوم نیازمند بررسی نظریه‌های کلیدی است، که چارچوب مفهومی آن را تشکیل می‌دهند. نظریه‌های روابط بین‌الملل مانند واقع‌گرایی^۹، لیبرالیسم^{۱۰} و سازه‌انگاری^{۱۱}، هر یک با روی‌کردی متفاوت به تحلیل سیاست جهانی و نقش دیپلماسی می‌پردازند. واقع‌گرایی بر قدرت، منافع ملی و رقابت دولت‌ها در یک نظام آنارشیک تأکید دارد و دولت‌ها را بازیگران اصلی نظام بین‌الملل می‌داند، که برای تأمین امنیت و منافع خود همواره در رقابت و تنش هستند (مشیرزاده و طالبی آرانی، ۱۳۹۱: ۴۹). در مقابل، لیبرالیسم با تمرکز بر همکاری، نهادهای بین‌المللی و وابسته‌گی متقابل اقتصادی، بر کاهش تنش‌ها و افزایش تعاملات جهانی تأکید دارد. این نظریه بر این باور است که علاوه بر دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی، شرکت‌های چندملیتی و نهادهای غیردولتی نیز در سیاست جهانی نقش ایفا می‌کنند و دموکراسی می‌تواند عاملی مؤثر در برقراری صلح باشد (محمدیان و رضایی، ۱۳۹۵: ۱۰۹)؛ از سوی دیگر، سازه‌انگاری، که در میان جریان واقع‌گرایی و لیبرالیسم قرار دارد، نقش ایده‌ها، هویت‌ها و هنجارها را در شکل‌دهی به سیاست جهانی برجسته می‌سازد و بر پویایی روابط بین‌المللی تأکید دارد (مشیرزاده و طالبی آرانی، ۱۳۹۱: ۲۷۳). این نظریه توضیح می‌دهد که چه‌گونه هنجارهایی مانند حقوق بشر و صلح دموکراتیک می‌توانند سیاست جهانی را تحت تأثیر قرار دهند (محمدیان و رضایی، ۱۳۹۵: ۱۱۰). هیچ‌یک از این نظریات به‌تنهایی قادر به تبیین کامل روابط بین‌الملل نیستند؛ ازاین‌رو، ترکیب آن‌ها می‌تواند درک جامع‌تری از نظام بین‌الملل ارائه دهد.

علاوه‌براین، نظریه‌های یادگیری تجربی نیز چارچوبی اساسی برای درک عمل‌کرد کلینیک‌های دیپلماسی فراهم می‌کنند. این نظریه‌ها یادگیری را فرایندی پویا می‌دانند که از طریق تعامل فعال با محیط و تجربه مستقیم شکل می‌گیرد. براساس دیدگاه‌هایی که توسط اندیشه‌مندانی مانند جان

^۹. Realism

^{۱۰}. Liberalism

^{۱۱}. Constructivism

دیوپی^{۱۲}، دیوید کولب^{۱۳} و کورت لوین^{۱۴} ارائه شده‌اند، یادگیری مؤثر زمانی رخ می‌دهد که افراد بتوانند بتوانند مفاهیم را از طریق تجربه شخصی درک کرده و در موقعیت‌های واقعی به کار گیرند. نظریه یادگیری رفتاری^{۱۵} تأکید دارد، که رفتار انسان از طریق تجربه، تقویت و شرطی‌سازی شکل می‌گیرد و یادگیری در تعامل مستمر با محیط رخ می‌دهد (پناه املشی و دریای لعل، ۱۳۹۸: ۳). در مقابل، نظریه یادگیری شناختی^{۱۶} بر فرایندهای ذهنی، مانند تفکر، حافظه و حل مسأله تمرکز دارد و یادگیری را نتیجه تحلیل فعال معلومات می‌داند (رزاقی اصل، ۱۳۹۰: ۲۲). هم‌چنین، نظریه یادگیری سازنده‌انگاری^{۱۷} بر این اصل استوار است که یادگیری فرایندی فعال و مبتنی بر ساختن دانش توسط یادگیرنده است، نه صرفاً دریافت اطلاعات. در این روی کرد، افراد از طریق تعامل با محیط، حل مسأله و تجربه مستقیم، مفاهیم جدید را براساس دانش پیشین خود تفسیر و سازمان‌دهی می‌کنند (معصومی و هم‌کاران، ۱۴۰۰: ۴۴).

در کنار این نظریه‌ها، روند تحول پوهنتون‌ها از نسل اول تا سوم نیز نشان‌دهنده تغییر نقش آموزش عالی در پاسخ به نیازهای متحول جامعه است. پوهنتون‌های نسل اول صرفاً به آموزش و انتقال دانش متمرکز بودند و هدف اصلی آن‌ها حفظ و گسترش علوم موجود و تربیت نیروهای انسانی آگاه به دانش زمان خود بود (دباغی و فاروقی، ۱۴۰۲: ۴). در مرحله بعد، پوهنتون‌های نسل دوم با روی کرد تحقیق‌محور، علاوه بر آموزش، توسعه مرزهای دانش را نیز در دستور کار خود قرار دادند و نقش کلیدی در پیشرفت علمی و حل مسائل جامعه ایفا کردند (اعتماد و یعقوبی، ۱۴۰۰: ۷). درنهایت، پوهنتون‌های نسل سوم با تأکید بر عملی‌محوری و ارتباط با بازار کار، به نهادهایی تأثیرگذار در توسعه اقتصادی و اجتماعی تبدیل شده‌اند (نبی‌پور، ۱۳۹۵: ۱۱). این تحول نشان می‌دهد که آموزش عالی نه تنها باید دانش تولید کند، بل که باید آن را به صورت عملی در جهت حل مسائل جامعه به کار گیرد. در این راستا، کلینیک دیپلماسی ترکیبی از دانش نظری، یادگیری تجربی و تحول پوهنتونی است که با بهره‌گیری از رویکردهای مختلف، زمینه‌ی مناسب برای تربیت دیپلمات‌های آینده و ارتقای مهارت‌های عملی در حوزه روابط بین الملل فراهم می‌آورد.

¹². John Dewey

¹³. David Kolb

¹⁴. Kurt Lewin

¹⁵. Behavioral Learning

¹⁶. Cognitive Learning

¹⁷. Constructivist Learning

۲-۳. فرصت‌ها و چالش‌ها

۲-۳-۱. فرصت‌ها

کلینیک‌های دیپلماسی با ایجاد فرصت‌های آموزشی، تحقیقی و شغلی، نقش به‌سزایی در تقویت مهارت‌های عملی محصلان علوم سیاسی و روابط بین‌الملل ایفا می‌کنند. این مراکز از طریق برگزاری دوره‌های تخصصی در حوزه‌هایی مانند مذاکره، مدیریت بحران و تحلیل سیاست خارجی، فرصت‌های کارآموزی در نهادهای دیپلماتیک و همکاری با سازمان‌های ملی و بین‌المللی، زمینه ارتقای دانش و تجربه عملی محصلان را فراهم می‌سازند؛ علاوه‌براین، توسعه تحقیقات علمی، اجرای برنامه‌های شبیه‌سازی مذاکرات و تصمیم‌گیری‌های دیپلماتیک، تقویت شبکه‌سازی و تعامل با متخصصان، نقش کلیدی در آماده‌سازی محصلان برای ورود به عرصه سیاست و دیپلماسی دارد. این کلینیک‌ها همچنین از طریق برگزاری سمینارها و نشست‌های تخصصی، اطلاع‌رسانی مؤثر و ارتقای تفکر انتقادی، جای‌گاه علمی و مسلکی محصلان را بهبود می‌بخشد و آن‌ها را برای ایفای نقش‌های مؤثر در حوزه روابط بین‌الملل آماده می‌کنند. در ادامه، مهم‌ترین فرصت‌های کلینیک‌های دیپلماسی را به‌صورت خلاصه بررسی می‌شود:

۲-۳-۱. خدمات آموزشی / عملی محور

یکی از مشکلات فارغان رشته علوم سیاسی و روابط بین‌الملل در کشور ما در وضعیت فعلی، نداشتن مهارت عملی لازم برای ورود به بازار کار، به علت تمرکز بیش‌تر پوهنتون‌ها با پی‌روی از پوهنتون‌های نسل اول / آموزش محور بر جنبه‌های نظری و صرف عدم مهارت‌های عملی لازم است. حسب بررسی سرفصل‌های رشته علوم سیاسی و روابط بین‌الملل دوره لیسانس و ماستری بیش‌تر قریب به اتفاق واحدهای آموزشی این رشته، جنبه نظری دارد؛ این درحالی است که در رشته‌های طبی دارای تلفیقی از کریدیت نظری و عملی هستند تا به از این طریق، صرفاً به آموزش نظری اکتفا نشود؛ درواقع، آموزش عملی جزئی از فرایند آموزش اکادمیک در رشته‌های مزبور است. به همین دلیل، ضروری است که هر دو جنبه نظری و عملی این رشته، برای محصلان آموزش داده شود. علمی که دارای دو جنبه تئوری و عملی است، محصلان هنگامی می‌توانند به‌صورت عمیق و همه‌جانبه مباحث آن را فراگیرند، که با هر دو جنبه آن آشنا شوند. طبیعی است که با آموزش جنبه تئوری تنها، فهم و برداشت محصلان بسیار سطحی خواهند بود. حتی می‌توان گفت تسلط بر مهارت‌های عملی این‌گونه علوم، بیش از تسلط بر مباحث نظری در فهم عمیق مطالب نقش دارد؛ چون در این فرض، محصلان در خارج آموخته‌های نظری خود را عملاً می‌بینند؛ تجسم عینی آن‌ها را مشاهده می‌کند. به همین دلیل نحوه یادگیری مطالب به‌تر و عمیق‌تر انجام می‌شود و هیچ‌گاه

فراموش و از صفحہ ذہن محصلان پاک نخواہد شد. کلینیک‌های دیپلماسی نقش ارزنده‌یی در تربیت نسل جدیدی از دیپلمات‌ها و کارشناسان روابط بین‌الملل دارد. برگزاری دوره‌های آموزشی مهارت‌های مذاکره، آداب تشریفات، میانجی‌گری، داوری و تحلیل سیاست خارجی و مدیریت بحران، که در حل اختلافات مؤثر است، می‌تواند در انکشاف مهارت‌های عملی محصلان اثرگذار باشد. یکی از روش‌های نوین و استراتژیک در آموزش دیپلماسی و روابط بین‌الملل، روش کلینیکی یا نظارت‌محور است. که در آن محصلان علوم سیاسی و روابط بین‌الملل در موقعیت‌های تصمیم‌گیری و رفتاری قرار گرفته و چه‌گونه‌گی رفتار آن‌ها و عمل کرد و تصمیم آنان نسبت به مسائل و رویدادها مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد. این روش ابتدا در حوزه علوم تربیتی و روان‌شناسی به کار می‌رفت، از آن‌جا شروع شد، که مدیران و مربیان مدارس به منظور کشف و درک قابلیت‌های دانش‌آموزان آن‌ها را تحت نظارت و مشاهدۀ رفتاری قرار می‌دادند، تا قابلیت‌های فردی آن‌ها را شناسایی و آن‌ها را با توجه به فعالیت‌های شان تربیت و آمادۀ ورود به جامعه سازند (ذاکریان، ۱۳۸۳: ۳۱). درواقع این هدف، که به محصلان کمک شود تا افراد مؤثری شوند، یکی از عناصر مشترک الگوی نظارت‌محور یا کلینیکی است.

۲-۳-۱. خدمات مشورہ‌دهی

در دنیای معاصر باتوجه به اهمیت سیاست‌گذاری‌ها، افراد صاحب‌قدرت یا در پی قدرت، همواره در حال اتخاذ تصمیم‌های متفاوتی هستند؛ دراین‌حال، به مشاورانی با دانش وسیع و اکادمیک برای پیش‌برد مقاصد خود نیاز دارند؛ چرا که آثار هر تصمیم به‌راحتی می‌تواند برای کشور و افراد سازنده یا مخرب باشد. همان‌طور که بسیاری از مسائل یا سیاسی هستند یا راه‌حل سیاسی دارند. مشاور سیاسی باید نگاهی نقادانه، سازنده، متخصصانه، دارای تحصیلات عالی و مرتبط و... باشد. هم‌چنین مشاور سیاسی نقش عمده‌یی در رشد و موفقیت سیاست‌ها در هر کشور و بقای افراد و مقامات آن را دارد. درواقع «مشاور سیاسی نخبه» می‌تواند تصمیم‌سازی کرده و استراتژی‌هایی برای موفقیت سیاست‌ها و تصمیم‌ها داشته باشد (آریافر، ۱۴۰۰: ۲). کلینیک‌های دیپلماسی می‌توانند به تحلیل و بررسی مسائل پیچیدۀ بین‌المللی بپردازند و با استفاده از داده‌ها و اطلاعات معتبر، مشاوره‌یی دقیق و کاربردی ارائه دهند. درمجموع، کلینیک‌های دیپلماسی با ارائۀ مشاوره‌های تخصصی و مبتنی‌بر شواهد، می‌توانند به بهبود کیفیت تصمیم‌گیری در زمینه‌های دیپلماتیک و روابط بین‌الملل کمک کنند. این روی کرد کلینیکی باعث تقویت و انکشاف مهارت‌های محصلان می‌شود.

۲-۳-۱. خدمات تحقیقی

تحقیق در علم سیاست از مشکل‌ترین و شناخته‌ترین بخش‌های تحقیقاتی در رشته‌های مختلف علوم انسانی است. بی‌دلیل نیست، که رفتارگرایی به‌عنوان روشی جدید در علمی‌کردن علوم انسانی، در آخرین نوبت پس از اقتصاد، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی وارد علم سیاست شد و آن را تحت تأثیر نگرش کمی در فهم و ادراک قرار داد. به رغم رشد تکاملی روش‌شناسی در علوم دیگر، مانند اقتصاد، روش‌شناسی و تحقیق در علم سیاست فراز و نشیب‌های بسیاری داشته است و حرکت سینوسی آن طی ادوار گوناگون سبب شده است، که تا عده‌یی به این نتیجه برسند، که ماهیت فهم سیاسی را نمی‌توان چندان تغییر داد و باوجود ورود مکاتب مختلف فکری، اجتماعی و فلسفی، علم سیاست همچنان از قواعد خاص و ثابت خود پی‌روی می‌کند. یکی از وجوه این نتیجه‌گیری، ورود و خروج رفتارگرایی به علم سیاست و روابط بین‌الملل است. مجموعه فعالیت‌های اکادمیک در سطح جهانی تجربیاتی به دست آورده است، که فهم پدیده‌های سیاسی را عمیق نموده و به این رشته تکامل بخشیده است. به‌طور کلی امروز می‌توان ادعا کرد که علم سیاست از ابزارهای به‌تری برای شناخت و تحقیق پدیده‌های خود برخوردار است. کلینیک‌های دیپلماسی نقش مهمی در پژوهش‌های علمی محصلان ایفا می‌کنند. این کلینیک‌ها فرصت‌های تحقیقاتی عملی را فراهم کرده و امکان مشارکت در پروژه‌های واقعی را می‌دهند، تا محصلان با مسائل بین‌المللی از نزدیک آشنا شوند؛ همچنین، با ایجاد بستر همکاری میان محصلان و استادان، زمینه اجرای پژوهش‌های مشترک را مهیا می‌کنند (سریع‌القلم، ۱۳۸۰: ۷). دسترسی به منابع اطلاعاتی، داده‌ها و مطالعات موردی، انتشار نتایج تحقیقات در نشریات علمی یا گزارش‌های رسمی، از دیگر مزایای این کلینیک‌هاست که به ارتقای اعتبار علمی و تبادل تجربیات محصلان کمک می‌کند.

۲-۳-۴. خدمات شبیه‌سازی

روش استفاده از تمرینات شبیه‌سازی یا بازی نقش‌ها، ازجمله روش‌های پویا و ابتکاری است، که برای تشویق محصلان روابط بین‌الملل و علوم سیاسی در یادگیری صحیح مباحث نظری و اجرای آموخته‌یی درسی به‌منظور تقویت مهارت‌های آن‌ها در امور سیاسی و کسب آماده‌گی برای به عهده گرفتن نقش‌های متعدد در بیش‌تر دانش‌گاه‌های دنیا رواج دارد. شبیه‌سازی به‌عنوان یکی از تمرین‌های بسیار مفید و ثمربخش در تربیت محصلان علوم سیاسی و روابط مطرح می‌گردد، که بزرگ‌ترین فایده این فنون درواقع زمینه آموزش است. در این روش محصلان با به عهده گرفتن نقش‌های متعدد و اجرای سناریوهای تنظیم‌شده، فضای واقعی جهان سیاست را نمایش داده و با این عمل، ضمن یادگیری و آموزش وظایف سازمان‌ها، اشخاص و ارگان‌ها، توانایی‌های بالقوه خویش را

نیز شکوفا می‌سازند. در چنین روشی، هر یک از شرکت‌کننده‌گان در قالب یک نقش یا یک گروه قرار خواهد گرفت (ذاکریان، ۱۳۸۳: ۳۳)؛ از این‌رو، کلینیک دیپلماسی می‌تواند نقش‌های متعددی در شبیه‌سازی روابط بین‌الملل ایفا کند، که به یادگیری و توسعه مهارت‌های مرتبط با دیپلماسی برای محصلان کمک می‌کند. کلینیک دیپلماسی می‌تواند با برگزاری شبیه‌سازی‌های واقعی، به محصلان و شرکت‌کننده‌گان این امکان را بدهد که مهارت‌های عملی خود را در زمینه مذاکره، حل تعارض و تحلیل موقعیت‌های دیپلماتیک تقویت کنند.

۲-۳-۱-۵. خدمات کارآموزی

رشد و تعالی هر جامعه، متأثر از نیروی انسانی آموزش‌دیده آن است. دستیابی به بهره‌وری، بهبود کیفیت و افزایش اثربخشی نظام آموزشی را می‌توان از تأثیرگذارترین عوامل در توسعه کشورها دانست. تربیت نیروی انسانی کارآمد و ماهر، نوعی سرمایه‌گذاری به‌شمار می‌آید و مهم‌ترین عامل موفقیت در تحقق هدف‌های گوناگون یک کشور است. یکی از راه‌های مطمئن افزایش بهره‌وری و کارآمدی افراد، آموزش‌های مؤثر و سازنده آنان است. باتوجه به این‌که توسعه مهارت‌های نیروی انسانی ظرفیت تولید نیروی کار را افزایش می‌دهد، سرمایه‌گذاری در مهارت‌آموزی سرمایه انسانی، موجب پیش‌رفت و توسعه همه‌جانبه کشور می‌گردد. کارآموزی ریشه در یادگیری تجربی دارد و یکی از ابزارهای آموزش عملی برای محصلان است، که محصل به کمک آن می‌تواند آموخته‌های دوره تحصیلی را در زمینه کاری خود به‌کار گیرد و بهبود و سامان‌دهی آن، نقش مهمی در ارتقای یاددهی و یادگیری مهارت‌های شغلی خواهد داشت. در این راستا توجه به اثربخشی دوره کارآموزی و میزان دسترسی به اهداف ازپیش‌تعیین‌شده، از اهمیت بسیاری برخوردار است (طهماسبی و آزادبخت، ۱۳۹۹: ۳۹۵). ارائه فرصت‌های کارآموزی در کلینیک‌های دیپلماسی، نهادهای دولتی، نهادهای بین‌المللی و نهادهای دیپلماتیک و کنسولی برای کسب تجربه عملی در زمینه دیپلماسی برای انکشاف مهارت‌های محصلان اثرگذار است. با رعایت طرز‌العمل داخلی کلینیک‌های دیپلماسی، مصوب شورای دیپارتمنت و علمی پوهنحی‌های مربوط، محصلان واجد شرایط جهت اشتراک در کلینیک دیپلماسی و استفاده از فرصت‌های کارآموزی و یا انجام فعالیت‌های رضاکارانه، که بیش از یک سمستر نباشد، ایفای وظیفه و اشتراک کرده می‌تواند. در این راستا، یکی از اهداف مهم و کلیدی ایجاد و طرز فعالیت کلینیک‌های دیپلماسی، فراهم‌ساختن زمینه مناسب برای فرصت‌های کارآموزی و کارپایی محصلان است.

۲-۳-۲. چالش‌ها

چالش‌های اصلی کلینیک‌های دیپلماسی شامل کمبود منابع مالی، اداری و انسانی، عدم حمایت کافی از سوی پوهنځی حقوق و علوم سیاسی، به‌خصوص دیپارتمنت‌های علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، و تأثیرپذیری این نهادها از نظام آموزش محور پوهنتون‌های نسل اول است؛ علاوه‌براین، ضعف مهارت‌های تفکر انتقادی و تحلیل استراتژیک در میان محصلان، ناکارآمدی در تبلیغات و اطلاع‌رسانی، ناتوانی در ایجاد ارتباط مؤثر با نهادهای دولتی، سازمان‌های بین‌المللی و نماینده‌گی‌های دیپلماتیک و کنسولی، و نبود یک نظام نظارتی کارآمد از دیگر موانع پیش روی این کلینیک‌ها به شمار می‌رود؛ هم‌چنین، مقاومت محصلان در پذیرش تغییر از روش‌های آموزش محور به روش‌های کلینیکی و نظارت محور، می‌تواند اعتبار این کلینیک‌ها را در سطح پوهنتون‌های کشور کاهش دهد. در ادامه، مهم‌ترین چالش‌های کلینیک‌های دیپلماسی را به‌صورت خلاصه بررسی می‌کنیم:

۲-۳-۲. نبود منابع مالی پایدار

کلینیک‌های دیپلماسی با چالش‌های فراوانی در تأمین منابع مالی ممکن است مواجه شوند. بودجه اختصاص یافته از سوی وزارت تحصیلات عالی برای پوهنتون‌ها غالباً کافی نمی‌باشد و توانایی پوشش تمامی نیازهای این کلینیک‌ها را ندارد؛ علاوه‌براین، جلب حمایت مالی از نهادهای تمویل‌کننده نیز به دلیل محدودیت‌های قانونی و بروکراسی پیچیده، با دشواری‌های زیادی ممکن روبه‌رو شود. هرچند امکان دریافت کمک‌های مالی از طریق تفاهم‌نامه‌های همکاری با نهادهای دولتی، سازمان‌های بین‌المللی و نماینده‌گی‌های نهادهای دیپلماتیک و کنسولی وجود دارد، اما این حمایت‌ها معمولاً محدود، مقطعی و ناپایدار بوده و تأمین هزینه‌های مداوم کلینیک‌ها را تضمین نمی‌کند؛ هم‌چنین، اخذ حق الزحمه در برابر ارائه آموزش‌های عملی محور از طریق این کلینیک‌ها، به دلیل محدودیت‌های قانونی و الزامات اداری، به سادگی ممکن است قابل اجرا نباشد. نبود مکانیزم‌های پایدار و مشخص برای جذب و مدیریت منابع مالی باعث می‌شود که کلینیک‌های دیپلماسی در ایجاد و تقویت برنامه‌های آموزشی و عملی خود دچار مشکل شوند. از سوی دیگر، هرگونه تأمین مالی خارجی باید مطابق با قوانین و مقررات مالی نافذ در کشور باشد، که این امر روند دریافت و مصرف منابع مالی را پیچیده‌تر می‌سازد؛ علاوه‌براین، محدودیت‌های قانونی مانع از آن می‌شود که استادان دیپارتمنت علوم سیاسی و روابط بین‌الملل و کارمندان رسمی وزارت تحصیلات عالی در قبال همکاری با کلینیک‌های دیپلماسی حق الزحمه دریافت کنند. این مسأله انگیزه‌های لازم برای مشارکت فعال در توسعه و پایداری کلینیک‌های دیپلماسی را کاهش داده و کیفیت برنامه‌های آموزشی را ممکن تحت تأثیر قرار دهد (مقرره استقلالیت مالی پوهنتون‌ها، ۱۳۹۲: م ۶). درمجموع، کمبود منابع مالی، عدم پایداری

حمایت‌های مالی و موانع قانونی در مسیر جذب و مصرف منابع، کلینیک‌های دیپلماسی را با مشکلات جدی روبه‌رو کرده و مانع از تحقق کامل اهداف آموزشی و عملی آن‌ها می‌شود.

۲-۳-۲. نبود منابع اداری پایدار

کلینیک‌های دیپلماسی در چارچوب پوهنتون‌های کشور، ممکن با مشکلات نسبی در زمینه منابع اداری مواجه شوند. نبود یک ساختار اداری مستقل و پایدار برای این کلینیک‌ها سبب می‌شود، که بسیاری از فعالیت‌ها در قالب دیپارتمنت علوم سیاسی و روابط بین‌الملل و با تکیه بر ظرفیت‌های محدود موجود انجام شود. در این شرایط، انجام امور اجرایی کلینیک‌ها اغلب به استادان و کارمندان دیپارتمنت واگذار می‌شود، درحالی که آنان هم‌زمان با وظایف آموزشی و اداری متعددی روبه‌رو هستند. این وضعیت باعث می‌شود کلینیک‌ها نتوانند به‌صورت مستقل، منسجم و مؤثر عمل کنند. در نبود نیروی اداری اختصاصی و مسلکی، اداره روزمره، تنظیم برنامه‌ها، هماهنگی جلسات و پی‌گیری امور کلینیکی با چالش روبه‌رو می‌شوند؛ همچنین، نبود سازوکار مشخص برای سازمان‌دهی امور اداری، روند توسعه این کلینیک‌ها را دچار کندی و بی‌نظمی می‌نماید (ره‌نمود طرز ایجاد و فعالیت کلینیک‌های حقوقی در پوهنتون‌های کشور، ۱۳۹۶: ۱۴). در مجموع، کم‌بود منابع اداری از جمله ضعف در ساختار اجرایی، نبود نیروی اداری تخصصی و نداشتن نظم اداری مشخص، یکی از موانع اصلی در مسیر فعالیت مؤثر و پایدار کلینیک‌های دیپلماسی به‌شمار می‌رود.

۲-۳-۳. نبود منابع انسانی پایدار

کلینیک‌های دیپلماسی به‌عنوان بخشی از پوهنزی‌های حقوق و علوم سیاسی، با مشکلات اساسی در تأمین منابع انسانی موردنیاز خود ممکن است مواجه شوند؛ علی‌رغم اهمیت این کلینیک‌ها در ارتقای اعتبار و شهرت پوهنتون‌ها، نبود نیروی انسانی کافی و متخصص، مانعی اساسی در روند توسعه و اجرای مؤثر برنامه‌های آموزشی و عملی آن‌ها تلقی می‌شود. یکی از مشکلات اساسی، فقدان نیروی متخصص و کادر علمی مجزا برای اداره و هدایت فعالیت‌های کلینیک‌های دیپلماسی است. به دلیل نبود منابع انسانی کافی، بسیاری از وظایف این کلینیک‌ها به استادان و کارمندان دیپارتمنت علوم سیاسی و روابط بین‌الملل واگذار خواهد شد، که خود دارای مسؤولیت‌های آموزشی و اداری متعددی هستند. این امر موجب کاهش کیفیت آموزش‌های عملی و عدم امکان تمرکز کافی بر توسعه برنامه‌های کلینیکی می‌شود؛ همچنین، نبود یک بورد اجرایی و مدیریتی فعال و مستقل، هماهنگی و ایجاد ارتباطات مؤثر با نهادهای دولتی، سازمان‌های بین‌المللی و نماینده‌گی‌های نهادهای دیپلماتیک و کنسولی را دشوار می‌سازد. در بسیاری از موارد، کلینیک‌های دیپلماسی امکان دارد قادر به امضای

تفاهم‌نامه‌های همکاری مؤثر و پایدار نباشند؛ زیرا نیروی انسانی کافی برای پی‌گیری و اجرای این توافقات ممکن وجود نداشته باشد؛ علاوه‌براین، ساختار تشکیلاتی کلینیک‌های دیپلماسی به دلیل کم‌بود منابع انسانی، ناقص و ناکارآمد باقی می‌ماند. در نبود نیروی اداری متخصص، بسیاری از امور اجرایی کلینیک‌ها با تأخیر یا ناهماهنگی انجام شده و این مسأله باعث کاهش انسجام امور اداری، ضعف در آرشیف اسناد و عدم رعایت کامل معیارهای تضمین کیفیت و اعتباردهی این کلینیک‌ها می‌شود. کم‌بود مدیران اجرایی، استادان، متخصص، کارمندان اداری و نیروی پشتیبانی، موجب می‌شود که فعالیت‌های کلینیک‌های دیپلماسی اغلب به‌صورت پراکنده و غیر مؤثر به پیش برود. در برخی از موارد، مسؤولیت‌های کلیدی به افراد غیر متخصص سپرده شود، که این امر بر کیفیت برنامه‌های آموزشی و عملی تأثیر منفی می‌گذارد (قانون تحصیلات عالی ملکی، ۱۳۹۴: م ۱۱). در مجموع، کم‌بود منابع انسانی، عدم تخصیص نیروی متخصص، نبود ساختار تشکیلاتی منسجم و ناکارآمدی در مدیریت و هماهنگی، ازجمله چالش‌های اساسی‌یی هستند که کلینیک‌های دیپلماسی را در اجرای مؤثر وظایف خود با موانع جدی روبه‌رو می‌سازد.

۳. چارچوب تحقیق

۳-۱. اهداف تحقیق

۳-۱-۱. هدف اصلی

امکان‌سنجی ایجاد کلینیک‌های دیپلماسی و شناخت فرصت‌ها و چالش‌های موجود باتوجه به نقش کلینیک‌های دیپلماسی در اتصال بین علم و عمل.

۳-۱-۲. اهداف جزئی

- بررسی نقش کلینیک‌های دیپلماسی در اتصال بین علم و عمل؛
- تبیین عوامل مؤثر بر حمایت و پایداری کلینیک‌های دیپلماسی؛
- شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های فراروی کلینیک‌های دیپلماسی.

۳-۲. پرسش‌های تحقیق

۳-۲-۱. پرسش اصلی

- آیا امکان ایجاد کلینیک‌های دیپلماسی وجود دارد؟ اگر بله. فرصت‌ها و چالش‌های موجود با توجه به نقش کلینیک‌های دیپلماسی در اتصال بین علم و عمل چیست؟

۳-۲-۲. پرسش‌های جزئی

- کلینیک‌های دیپلماسی چه نقشی در پیوند میان علم و عمل دارند؟
- چه عواملی در حمایت و پایداری کلینیک‌های دیپلماسی مؤثرند؟
- فرصت‌ها و چالش‌های فراروی کلینیک‌های دیپلماسی شامل کدام موارد می‌باشند؟

۳-۳. فرضیه تحقیق

- کلینیک‌های دیپلماسی می‌توانند پُل ارتباطی مؤثری بین تئوری و عمل ایجاد کنند و موفقیت کلینیک‌های دیپلماسی در ایجاد این ارتباط، منوط به ایجاد طرحی مؤثر در این زمینه می‌باشد.

۴. روش‌شناسی تحقیق

۴-۱. مواد و روش بررسی

روش تحقیق از لحاظ هدف کاربردی و از نظر روش، توصیفی-پیمایشی است. این تحقیق بر اساس روش تحقیق ترکیبی اجرا شده است؛ دلیل انتخاب روش ترکیبی، آن‌هم با نوع هم‌گرا برای این پژوهش از این قرار است، که یکی از دو روش کمی یا کیفی نمی‌توانست به تنهایی زوایا و لایه‌های متعددی از این موضوع تحقیق را روشن نماید. در قسمت کمی، تصمیم بر آن شد تا از تهیه و تدوین پرسش‌نامه برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شود. در قسمت داده‌های کیفی نیز از روش مصاحبه و انتخاب نمونه‌های هدف‌مند استفاده شد.

۴-۲. مواد

تحقیق حاضر در زمستان سال ۱۴۰۳ انجام پذیرفته و جامعه آماری آن در جدول ذیل تحریر یافته است:

جدول ۱: جامعه آماری (حجم نمونه‌ها)

شماره	نام نهاد	موقعیت
۱	ریاست امور کارکنان	ولایت هرات
۲	ریاست هلال احمر افغانی	ولایت هرات
۳	کمیته بین‌المللی صلیب سرخ	ولایت هرات
۴	ریاست نماینده‌گی ارتباط خارجه در هرات	ولایت هرات
۵	سرکنسول‌گری جمهوری اسلامی ایران	ولایت هرات
۶	سرکنسول‌گری جمهوری اسلامی پاکستان	ولایت هرات
۷	سرکنسول‌گری کشور ترکمنستان	ولایت هرات
۸	آژانس هماهنگی و هم‌کاری ترکیه ^(تی‌کا)	ولایت هرات

۹	پوهنتون هرات	ولایت هرات
۱۰	پوهنتون خصوصی جامی	ولایت هرات
۱۱	پوهنتون خصوصی غالب	ولایت هرات
۱۲	مؤسسه تحصیلات عالی خصوصی هریوا	ولایت هرات
۱۳	مؤسسه تحصیلات عالی خصوصی آسیا	ولایت هرات
۱۴	مؤسسه تحصیلات عالی خصوصی اشراق	ولایت هرات
۱۵	مؤسسه تحصیلات عالی خصوصی خواجه عبدالله انصاری ^(ع)	ولایت هرات
۱۶	مؤسسه تحصیلات عالی خصوصی الغیث	ولایت هرات
۱۷	مؤسسه تحصیلات عالی خصوصی کهکشان شرق	ولایت هرات
۱۸	مؤسسه بین‌المللی (WarChild)	ولایت هرات
۱۹	مؤسسه بین‌المللی (Help)	ولایت هرات
۲۰	سازمان بین‌المللی (HandiCap)	ولایت هرات
۲۱	مؤسسه هماهنگی کمک‌های انسانی ^(CHA)	ولایت هرات
۲۲	مؤسسه بین‌المللی (Cordaid)	ولایت هرات
۲۳	اداره انکشافی سازمان ملل متحد (UNDP)	ولایت هرات
۲۴	شورای پناهنده‌گان دانمارک (DRC)	ولایت هرات
۲۵	سازمان بین‌المللی مهاجرت (IOM)	ولایت هرات
۲۶	کمیساری عالی سازمان ملل متحد در امور پناهنده‌گان (UNHCR)	ولایت هرات
۲۷	دفتر سازمان امور پناهندگی ناروی (NRC)	ولایت هرات
۲۸	سازمان یونیسف (UNICEF)	ولایت هرات
۲۹	سازمان جهانی غذا (WFP)	ولایت هرات
۳۰	سازمان جهانی بهداشت (WHO)	ولایت هرات

از میان ۱۴۵۰ فرد وابسته به نهادهای فوق‌الذکر، با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی، طبقه متناسب با حجم اعضای جامعه آماری و در پرتو فرمول حجم نمونه کوکران، ۳۰۳ نفر به‌عنوان حجم نمونه نهایی انتخاب شدند.

$$n = \frac{N t^2 p(1-p)}{Nd^2 + t^2 p(1-p)} = \frac{1450 * 1.96^2 * 0.5 * (1-0.5)}{1450 * 0.05^2 + 1.96^2 * 0.5 * (1-0.5)} \cong 303$$

ابزار مورد استفاده در این پژوهش، پرسش‌نامه محقق ساخته است. بعد از جمع‌آوری اطلاعات و تسلط بر مبانی نظری، پرسش‌نامه با تأکید بر کلینیک‌های دیپلماسی: فرصت‌ها و چالش‌های آن در افغانستان در هم‌کاری با هم‌کار تحقیق طراحی شد. دقت ابزار اندازه‌گیری، یعنی روایی و پایایی نیز در این پژوهش مدنظر بوده است. برای سنجش روایی ابزار تحقیق به روایی محتوایی و ساختاری توجه شده است؛ بدین‌صورت که جهت آزمون روایی محتوایی، مراحل پیش‌آزمون، استفاده از نظر

خبرہ گان و ہم چنین تست آزمایشی انجام شد۔ ضمن این کہ اعتبار ساختاری از طریق تحلیل عاملی تأییدی مورد توجہ قرار گرفت تا پژوهش گران اطمینان حاصل کنند کہ تمامی سؤالات بہ متغیر مربوط تعلق دارد، پایایی ابزار تحقیق نیز از طریق ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۱ تأیید شد۔ برای تعیین حجم نمونه در بخش مصاحبہ از روش گلولہ برفی استفاده شد و براساس معیار اشباع نظری تعداد مصاحبہ ہا تعیین گردید۔

۴-۲۔ روش بررسی

۴-۲-۱۔ مصاحبہ

برای دستیابی بہ زوایای مختلف و سنجش ابعاد دیگری از موضوع، تصمیم بر آن شد تا مصاحبہ ہا با مشارکت افراد متخصص در حوزہ روابط بین الملل، سیاست خارجی و حقوق بین الملل نیز انجام شود؛ بہ این ترتیب، با ۱۰ تن از افرادی کہ واجد شرایط ابراز نظر بودند، مصاحبہ انجام شد۔

۴-۲-۱۔ پرسش نامہ

داده های جمع آوری شده از طریق پرسش نامہ در نرم افزار SPSS وارد گردید و با استفاده از روش های آماری متنوعی تحلیل شدند۔ برای تحلیل داده ها از آمارهای توصیفی، مانند میانگین، انحراف معیار و چارک ها استفاده شد، تا ویژگی های کلی نمونہ مورد بررسی توصیف شود؛ ہم چنین، از آزمون های استنباطی مانند آزمون تی تک متغیر و تحلیل عاملی تأییدی برای پاسخ بہ سؤالات پژوهش بہرہ گرفته شد؛ از سوی دیگر، تحلیل عاملی تأییدی با استفاده از نرم افزار AMOS و با ہدف سنجش روابط ہم زمان میان متغیرها ارائه شد؛ درنہایت، یافته های پژوهش در دو بخش توصیفی و استنباطی ارائه شدند تا بہ اهداف تحقیق دست یافتہ شود۔ در کل تحقیق سطح اطمینان ۹۵ درصد (سطح خطای ۵ درصد) در نظر گرفته شدہ است۔

۵۔ یافته های تحقیق

پس از انجام مصاحبہ با جامعہ هدف و تجزیہ و تحلیل های آماری، یافته های پژوهش در سہ قالب یافته های مصاحبہ، یافته های توصیفی و یافته های استنباطی مطرح می شوند۔

۵-۱۔ یافته های مصاحبہ

در روند انجام مصاحبہ ہا، از مورد چہارم بہ بعد، پاسخ ها بہ حالت اشباع رسید و مضامین اصلی تحقیق تکرار شدند؛ بالین حال، برای اطمینان از جامعیت داده ها و دستیابی بہ جزئیات بیش تر،

مصاحبه‌ها تا مورد دهم ادامه یافت. پس از تکمیل مصاحبه‌ها، داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون بررسی و مضامین اصلی استخراج شد. این مضامین به‌عنوان برابندی از سؤال کلیدی تحقیق ارائه گردید: فرصت‌ها و چالش‌های فراروی این کلینیک‌ها؟ طولانی‌ترین مصاحبه ۳۰ دقیقه و کوتاه‌ترین آن ۱۷ دقیقه به طول انجامید.

جدول ۲: مسأله استخراج‌شده کلینیک‌های دیپلماسی: فرصت‌ها و چالش‌های آن در افغانستان

شماره	مسأله پایه	مسأله استخراجی
۱	فرصت‌ها و چالش‌های فراروی کلینیک‌های دیپلماسی شامل کدام موارد می‌باشند؟	کلینیک‌های دیپلماسی: فرصت‌ها و چالش‌های آن در افغانستان

۵-۱-۱. کلینیک‌های دیپلماسی: فرصت‌ها و چالش‌های آن در افغانستان

برخی از مصاحبه‌شوندگان بر فرصت‌های موجود در این کلینیک‌ها، از جمله ارائه خدمات آموزشی، تحقیقی، مشوره‌دهی، شبیه‌سازی و کارآموزی با هدف ارتقای مهارت‌های عملی تأکید کردند؛ درحالی‌که برخی دیگر به موانع و محدودیت‌های اجرایی اشاره داشتند.

مصاحبه‌شونده اول: کلینیک‌های دیپلماسی باعث تقویت دیپلماسی و روابط بین‌الملل و توسعه ارتباطات علمی و سیاسی می‌شوند (دیپلمات)؛

مصاحبه‌شونده دوم: این کلینیک‌ها فرصتی برای آموزش عملی به سیاست‌گذاران جوان فراهم می‌کنند (کارشناس سیاست خارجی)؛

مصاحبه‌شونده سوم: کلینیک‌های دیپلماسی فرصتی برای آموزش کلینیکی عملی‌محور، انجام تحقیقات علمی، مشوره‌دهی و ایجاد فرصت‌های شغلی است (استاد پوهنتون)؛

مصاحبه‌شونده چهارم: چالش‌های اصلی این کلینیک‌ها، نبود حمایت مالی، اداری و انسانی برای هدایت برنامه‌هاست (کارشناس روابط بین‌الملل)؛

مصاحبه‌شونده پنجم: استقبال سرد پوهنتون‌ها، ضعف در ارتباطات و اطلاع‌رسانی، عدم مهارت‌های عملی محصلان با پی‌روی از پوهنتون‌های آموزش‌محور مانع از رشد این کلینیک‌ها می‌شوند (محصل رشته علوم سیاسی و روابط بین‌الملل)؛

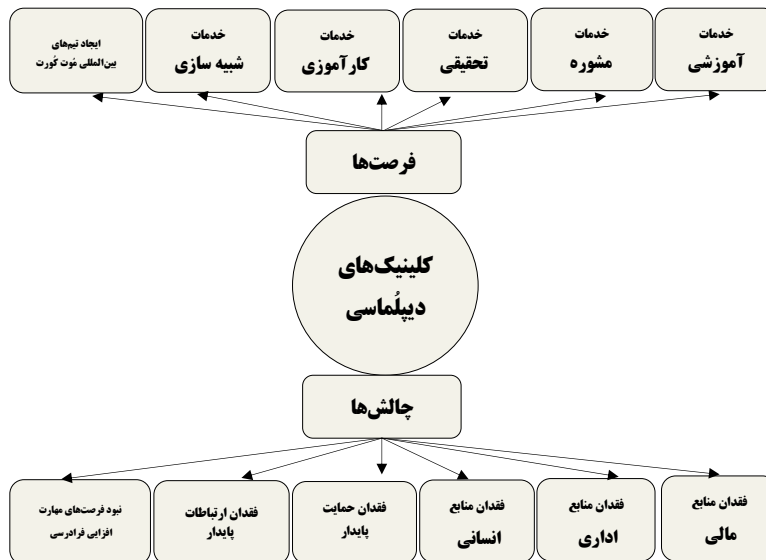
مصاحبه‌شونده ششم: بسیاری از کشورها هنوز ضرورت این کلینیک‌ها را در سیاست‌گذاری خارجی خود درک نکرده‌اند (فارغ‌التحصیل رشته علوم سیاسی روابط بین‌الملل)؛

مصاحبه‌شونده هفتم: توسعه کلینیک‌های دیپلماسی می‌تواند به افزایش مهارت‌های مذاکره‌ای و تحلیلی در میان محصلان و سیاست‌گذاران کمک کند (پژوهش‌گر روابط بین‌الملل)؛

مصاحبه شونده هشتم: این کلینیک‌ها از طریق ایجاد شبکه‌های ارتباطی میان نهادهای علمی و اجرایی، به تقویت دیپلماسی علمی کمک می‌کنند (دیپلمات سابق)؛

مصاحبه شونده نهم: چالش دیگر این کلینیک‌ها، نبود چارچوب قانونی مشخص برای فعالیت‌های آن‌ها در بسیاری از کشورهاست (حقوق دان)؛

مصاحبه شونده دهم: هم‌کاری با نهادهای بین‌المللی و نهادهای دیپلماتیک می‌تواند به توسعه و پایداری این کلینیک‌ها کمک کند (کارمند نهاد بین‌المللی).

نمودار ۱: مدل مفهومی کلینیک‌های دیپلماتی: فرصت‌ها و چالش‌های آن در افغانستان

باتوجه به یافته‌های مصاحبه، تحقیق به‌شیوه کیفی و براساس روش مصاحبه انجام شده است. به‌نحوی که با ۱۰ تن از واجدان شرایط اظهار نظر در موضوع، مصاحبه شده و مصاحبه‌ها با روش تحلیل مسأله تحلیل و بررسی شده‌اند؛ به‌گونه‌یی که بعد از پیاده‌نمودن مصاحبه‌ها و کُدگذاری، مسأله اصلی با درنظرداشت سؤال مصاحبه موجود در آن‌ها استخراج و هرکدام جداگانه ارائه شد؛ باین‌حال، از یافته‌های مصاحبه‌شونده‌گان چنین استنباط می‌شود این که کلینیک‌های دیپلماتی به‌عنوان پلی برای پیوند بین علم و عمل، فرصت‌های ارزش‌مندی در زمینه آموزش عملی‌محور، تحقیق، مشورده‌دهی، شبیه‌سازی و کارآموزی فراهم می‌کنند. این کلینیک‌ها می‌توانند با ارتقای مهارت‌های عملی محصلان و سیاست‌گذاران، توسعه دیپلماسی علمی، تسهیل ارتباط میان نهادهای علمی و اجرایی و تقویت توانایی‌های مذاکراتی و تحلیلی، نقش مهمی در بهبود فرایندهای سیاست‌گذاری

خارجی ایفا کنند؛ باین‌حال، چالش‌هایی هم‌چون نبود حمایت مالی و اداری، انسانی، ضعف در اطلاع‌رسانی و ارتباطات، عدم مهارت‌های عملی محصلان و نبود چارچوب قانونی مشخص، مانعی بر سر راه توسعه و پایداری این کلینیک‌ها محسوب می‌شوند. استقبال محدود دانش‌گاه‌ها و عدم درک ضرورت این کلینیک‌ها در برخی از کشورها، از دیگر موانع پیش روی آن‌هاست. برای بهره‌برداری مؤثر از ظرفیت‌های کلینیک‌های دیپلماسی، ایجاد سازوکارهای حمایتی، همکاری با نهادهای بین‌المللی و دیپلماتیک، تدوین چارچوب قانونی مشخص و افزایش تعامل میان پوهنتون‌ها و نهادهای دولتی، بین‌المللی، دیپلماتیک و کنسولی ضروری به‌نظر می‌رسد. توسعه این کلینیک‌ها می‌تواند گامی مؤثر در جهت بهینه‌سازی سیاست‌های خارجی، تقویت مهارت‌های دیپلماتیک و ارتقای جای‌گاه دیپلماسی علمی در فرایند تصمیم‌گیری باشد.

۲-۵. یافته‌های توصیفی

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که میانگین نمرات بیش‌تر گویه‌ها بالاتر از ۳/۵ است، که بیان‌گر تأثیر نسبی فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی ایجاد و فعالیت کلینیک‌های دیپلماسی است؛ به‌عنوان مثال، گویه‌هایی مانند «هم‌خوانی کلینیک دیپلماسی با نیازهای خاص جامعه افغانستان» (میانگین ۳/۸۰۹) و «فرصت‌های شغلی و کارآموزی» (میانگین ۳/۶۳۷) بالاترین میانگین‌ها را به‌خود اختصاص داده‌اند. این نتایج نشان می‌دهند که شرکت‌کننده‌گان کلینیک‌های دیپلماسی را به‌عنوان بستری برای انطباق با نیازهای خاص جامعه افغانستان و ایجاد فرصت‌های حرفه‌ای ارزیابی می‌کنند؛ علاوه‌براین، گویه «دست‌رسی کلینیک دیپلماسی به منابع معلوماتی به‌روز و معتبر» (میانگین ۳/۵۶۴) تأکید می‌کند که وجود منابع اطلاعاتی معتبر، عاملی کلیدی در موفقیت این کلینیک‌ها محسوب می‌شود. در مقابل، گویه «موانع ایجاد کلینیک دیپلماسی» (میانگین ۳/۳۸۹) نشان‌دهنده چالش‌هایی است که ممکن است بر روند راه‌اندازی و توسعه این کلینیک‌ها تأثیر بگذارد. برخی گویه‌ها نیز میانگین پایین‌تری داشته‌اند، که بیان‌گر چالش‌ها و محدودیت‌های احتمالی در این زمینه است؛ به‌عنوان مثال، گویه «حل مسائل عملی و چالش‌های افغانستان» (میانگین ۳/۲۷۷) نشان می‌دهد که شرکت‌کننده‌گان نسبت به توانایی کلینیک‌های دیپلماسی در حل مشکلات محلی و تطبیق با نیازهای خاص افغانستان تردید دارند؛ هم‌چنین، گویه «وجود منابع و امکانات کافی برای یادگیری مهارت‌های دیپلماتیک در افغانستان» (میانگین ۲/۹۴۹) پایین‌ترین میانگین را کسب کرده است، که بیان‌گر آن است که کم‌بود منابع و امکانات، به‌خصوص در حوزه‌های عملی، مانند شبیه‌سازی روابط بین‌الملل، می‌تواند موانع متعددی در مسیر راه‌اندازی و توسعه کلینیک‌های دیپلماسی ایجاد کند؛ درمجموع، یافته‌ها نشان

می‌دهند که کم‌بود منابع و امکانات، به‌خصوص در حوزه‌های عملی، و هم‌چنین چالش‌های تطبیق با نیازهای محلی، ازجمله موانع اصلی در راه‌اندازی و توسعه این کلینیک‌ها محسوب می‌شوند.

جدول ۳: آمار توصیفی

دورنمایی از سوالات پرسش‌نامه (کلینیک دیپلماسی: فرصت‌ها و چالش‌های آن در افغانستان)							
گویه‌ها	تعداد	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	درصد	
						۷۵	۵۰ (اوسط)
فرصت‌های کارآموزی و شغلی	۳۰۳	۳,۶۳۷	۱,۲۸۷	۱	۵	۵	۴
موانع موجود در ایجاد کلینیک دیپلماسی	۳۰۳	۳,۳۸۹	۱,۲۷۹	۱	۵	۴	۴
هم‌خوانی کلینیک دیپلماسی با نیازهای خاص جامعه افغانستان	۳۰۳	۳,۸۰۹	۱,۱۲۲	۲	۵	۵	۲
اثربخشی کلینیک دیپلماسی در حل مسائل عملی و چالش‌های افغانستان	۳۰۳	۳,۲۷۷	۱,۲۹	۱	۵	۴	۲
دسترسی کلینیک دیپلماسی به منابع معلوماتی به‌روز و معتبر	۳۰۳	۳,۵۶۴	۱,۲۳۸	۱	۵	۴	۳
موجودیت منابع و امکانات کافی برای آموزش مهارت‌های دیپلماسی	۳۰۳	۲,۹۴۹	۱,۲۱۵	۲	۵	۵	۲

۳-۵. یافته‌های استنباطی

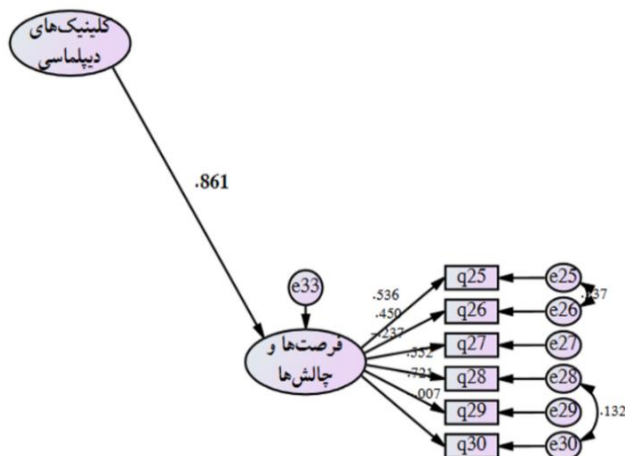
در این بخش از میانگین سوالات مربوط به متغیر (مؤلفه فرصت‌ها و چالش‌ها) برای محاسبه نمره شاخص مربوط استفاده شده است. باتوجه به این که حجم نمونه بیش‌تر از ۳۰ باشد، بنابر قضیه حد مرکزی برای بررسی معناداری متغیر از آزمون تی یک‌نمونه‌ای استفاده شد. در این آزمون میانگین متغیر با عدد ثابت سه به عنوان حد وسط گزینه‌ها، مقایسه می‌شود. در صورتی که مقدار احتمال این آزمون برای یک متغیر کم‌تر از ۰/۰۵ (سطح خطای نوع اول) باشد، می‌توان نتیجه گرفت که میانگین متغیر به طور معنادار با عدد سه اختلاف دارند و در اصطلاح تأثیر متغیر معنادار است. یافته‌های آزمون تی تک‌متغیره در جدول چهارم نشان می‌دهد که میانگین متغیر مورد بررسی به‌طور معناداری بالاتر از

عدد سه است ($p\text{-value} < 0.05$). برای متغیر «کلینیک‌های دیپلماسی: فرصت‌ها و چالش‌ها»، میانگین ۳,۴۳۸ با فاصله اطمینان ۹۵٪ بین ۰,۳۶۴ تا ۰,۵۱۱ برای اختلاف میانگین با عدد سه، نشان می‌دهد که اگرچه شرکت‌کنندگان فرصت‌های ایجادشده توسط این کلینیک‌ها را مثبت ارزیابی می‌کنند، اما چالش‌های پیش رو نیز مورد توجه قرار گرفته‌اند. به‌طور کلی، نتایج تأکید می‌کنند که کلینیک‌های دیپلماسی به‌عنوان یک ابزار آموزشی و عملی از نظر شرکت‌کنندگان دارای اهمیت و تأثیرگذاری بالایی هستند.

جدول ۴: آزمون تی تک‌متغیره برای مقایسه میانگین متغیرها

متغیرها	$\bar{x}$	s^2	$\bar{s}$	$\bar{t}$	$\bar{p}$	فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین
						پایین بالا
کلینیک‌های دیپلماسی فرصت‌ها و چالش‌ها	۳,۴۳۸	۰,۶۴۷	۱۱,۷۶۸	۳,۰۲	<۰,۰۰۱	۰,۳۶۴ ۰,۵۱۱

در نمودار ۲، مقادیر بارهای عاملی مربوط به مدل تحلیل عاملی تأییدی، عامل پنهان (فرصت‌ها و چالش‌ها) و سوالات مربوط ارائه شده است؛ پس از اعمال شاخص‌های اصلاحی مدل (رسم کوواریانس بین خطاها)، برای بررسی اعتبار این مدل برای کل داده‌ها شاخص‌های نیکویی هم‌خوانی تحلیل عاملی تأییدی مؤلفه‌های پرسش‌نامه در جدول ۴ گزارش شده است.

نمودار ۲: مدل تحلیل عاملی تأییدی برای بررسی عامل تعیین‌کننده کلینیک‌های دیپلماسی: فرصت‌ها و چالش‌های آن در افغانستان در حالت ضرایب استاندارد

جدول ۵: شاخص‌های هم‌خوانی مدل تأییدی مؤلفه‌های پرسش‌نامه کلینیک‌های دیپلماسی: فرصت‌ها و چالش‌های آن در افغانستان

شاخص	χ^2/df	RMSEA	GFI	CFI	NFI
مقدار	1.786	0.051	0.871	0.903	0.905
حالت مطلوب	$1 \leq \& \leq 3$	$0 \leq \& \leq 0.08$	$0.9 \leq \& \leq 1$	$0.9 \leq \& \leq 1$	$0.9 \leq \& \leq 1$
نتیجه	مطلوب	مطلوب	قابل قبول	مطلوب	مطلوب

نتایج اعتبارسنجی مدل تحلیل عاملی تأییدی در جدول ۵ نشان می‌دهد که مدل پیش‌نهادی از هم‌خوانی خوبی با داده‌ها برخوردار است. شاخص χ^2/df با مقدار ۱.۷۸۶ در محدوده مطلوب (۱ تا ۳) قرار دارد، که نشان‌دهنده هم‌خوانی مناسب مدل از نظر آماری است. شاخص RMSEA با مقدار ۰.۰۵۱ نیز در محدوده قابل قبول (کم‌تر از ۰.۰۸) قرار گرفته و بیان‌گر خطای تقریب پایین مدل است. شاخص‌های CFI و NFI به ترتیب با مقادیر ۰.۹۰۳ و ۰.۹۰۵ در محدوده مطلوب (بالا تر از ۰.۹) قرار دارند، که نشان می‌دهد مدل در مقایسه با یک مدل پایه از هم‌خوانی خوبی برخوردار است. تنها شاخص GFI با مقدار ۰.۸۷۱ کمی پایین‌تر از حد مطلوب (۰.۹) است؛ اما هم‌چنان در محدوده قابل قبول قرار دارد. به‌طور کلی، این نتایج حاکی از آن است که مدل مورد استفاده از اعتبار سازه‌یی مناسبی برخوردار بوده و می‌توان از آن برای تحلیل‌های بعدی استفاده کرد.

جدول ۶: برآورد ضرایب بین مؤلفه‌های پنهان در مدل عاملی تأییدی

متغیر درون‌زا	متغیر برون‌زا	ضرب استاندارد	ضرب غیر استاندارد	خطای تخمین	آماره تی	مقدار احتمال
فرصت‌ها و چالش‌ها	---	۰.۸۶۱	۰.۵۹۳	۰.۰۷۳	۸.۱۰۴	<۰.۰۰۱

نتایج برآورد ضرایب مدل تحلیل عاملی تأییدی در جدول ۶ نشان می‌دهد که مؤلفه پنهان (فرصت‌ها و چالش‌ها) تحت تأثیر کلینیک‌های دیپلماسی قرار دارند؛ اما میزان اثرگذاری و اهمیت آن متفاوت است. مؤلفه فرصت‌ها و چالش‌ها با ضریب استاندارد ۰.۸۶۱ کم‌ترین میزان اثرگذاری را در ایجاد کلینیک‌های دیپلماسی دارد، اما هم‌چنان اهمیت بالایی در شناسایی و مدیریت چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌رو دارد؛ به‌طور کلی، مدیریت فرصت‌ها و چالش‌ها نیز در زمینه ایجاد و طرز فعالیت کلینیک‌های دیپلماسی از اهمیت بالایی برخوردارند.

۶. مناقشه

تحقیق حاضر، که برای نخستین بار از طرح ایجاد و طرز فعالیت کلینیک‌های دیپلماسی در پوهنتون‌های کشور استخراج شده است، برخلاف مطالعات پیشین که عمدتاً به جنبه‌های نظری پرداخته‌اند، فرصت‌ها و چالش‌های فراروی کلینیک‌های دیپلماسی را به‌عنوان یک سازوکار عملیاتی تحلیل کرده و مدل اجرایی آن را ارائه داده است. این تحقیق، با در نظر گرفتن مؤثریت کلینیک‌های دیپلماسی در پیوند میان علم و عمل، این فرصت‌ها و چالش‌ها را شناسایی کرده و با بهره‌گیری از رویکرد ترکیبی (کمی و کیفی) به تحلیل موضوع پرداخته است. از نگاه پیشینه، در زمینه کلینیک‌های دیپلماسی تاکنون هیچ تحقیق علمی و منظمی صورت نگرفته یا حداقل برای نویسندگان این تحقیق قابل دسترسی نبوده است، که این موضوع از یک‌سو باعث نوآوری و تازه‌گی تحقیق و از سوی دیگر موجب بروز چالش‌هایی نظیر کمبود منابع شده است؛ با این حال، در حوزه‌های مرتبط با دیپلماسی، آموزش علوم تجربی و سیر تحول دانشگاه‌ها، تحقیقات ارزنده‌یی صورت گرفته است، که برخی از آن‌ها با تحقیق حاضر هم‌سو و برخی دیگر متفاوت‌اند. ازجمله تحقیقات هم‌سو می‌توان به کتاب «دیپلماسی در عمل» اثر بهادر امینیان (۱۳۹۴) اشاره کرد، که با تأکید بر ابعاد عملی و آموزشی دیپلماسی، مشابهت نزدیکی با اهداف تحقیق حاضر دارد؛ هم‌چنین کتاب «دیپلماسی: نظریه و عمل» نوشته جی. آر. بریج^{۱۸} که با پرداختن به مفاهیم کاربردی هم‌چون مذاکره و نمایندگی، بر پیوند میان نظریه و واقعیت‌های حرفه‌یی در دیپلماسی تأکید دارد. پژوهش علمی - تحقیقی فاطمه کریمی اعتماد و جعفر یعقوبی با عنوان «ویژه‌گی‌های دانش‌گاه‌های نسل سوم» (۱۴۰۰) نیز به نقش نهادهای آموزشی در آماده‌گی محصلان برای بازار کار پرداخته و در راستای عملی‌سازی آموزش دانش‌گاهی، با فلسفه ایجاد کلینیک‌های دیپلماسی هم‌راستا است. هم‌چنین، مقاله محمدقاسم بابامیر ساطحی تحت عنوان «آموزش علوم تجربی» (۱۴۰۳) که به اثربخشی تمرین‌های عملی در ارتقای مهارت‌های آموزشی می‌پردازد، از نظر روش‌شناسی با رویکرد این تحقیق هم‌خوانی دارد. در مقابل، برخی منابع موجود با تحقیق حاضر تفاوت دارند؛ ازجمله کتاب «عمل کرد دیپلماسی: تکامل، نظریه و مدیریت آن» اثر کیت همیلتون^{۱۹} و ریچارد لانگهورن^{۲۰} (۱۳۷۴) که تمرکز آن بر تاریخ و نظریه‌های دیپلماسی است و فاقد رویکرد عملیاتی یا ساختاری در حوزه آموزش است، و نیز کتاب «حقوق دیپلماتیک در تئوری و در عمل» نوشته دکتر علیرضا دیهیم (۱۴۰۱) که گرچه به جنبه‌های عملی و نظری حقوق دیپلماتیک پرداخته، اما از جهت هدف و حوزه کاربردی، با موضوع کلینیک‌های دیپلماسی تفاوت دارد. تفاوت این تحقیق با مطالعات پیشین در چند

¹⁸. G.R. Berridge¹⁹. Keith Ham ilton²⁰. Richard Langhorne

محور اساسی قابل توجه است: نخست، تمرکز این تحقیق بر اصل ایجاد و نهادینه سازی کلینیک‌های دیپلماسی است، درحالی که پژوهش‌های پیشین بیش‌تر به فروعات موضوع پرداخته‌اند؛ دوم، جامعه تحقیقاتی این پژوهش متفاوت از دیگر مطالعات بوده و یافته‌های آن مبتنی بر نیازها و شرایط خاص کشور طراحی شده است؛ و سوم، تحقیق حاضر نخستین بار به ارائه طرحی اجرایی بومی و عملیاتی برای ایجاد و پایداری کلینیک‌های دیپلماسی در نهادهای تحصیلات عالی کشور پرداخته است.

۷. نتیجه‌گیری

یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهند که کلینیک‌های دیپلماسی در افغانستان به‌عنوان نمادی از پوهنتون‌های نسل سوم عملی محور، فرصت‌های ارزش‌مندی در زمینه آموزش عملی، تحقیق، مشورده‌دهی، شبیه‌سازی و کارآموزی فراهم می‌کنند. این کلینیک‌ها با ایجاد پیوند میان نظریه و عمل، می‌توانند نقش مهمی در ارتقای مهارت‌های دیپلماتیک محصلان و سیاست‌گذاران، توسعه دیپلماسی علمی و تسهیل ارتباط میان نهادهای علمی و اجرایی ایفا کنند. نتایج تحلیل عاملی تأییدی نشان می‌دهد که اگرچه فرصت‌ها و چالش‌های مرتبط با این کلینیک‌ها کم‌ترین میزان اثرگذاری را در ایجاد آن‌ها دارند، اما هم‌چنان نقش مهمی در شناسایی و مدیریت موانع و بهره‌برداری از ظرفیت‌های بالقوه ایفا می‌کنند؛ ازسوی دیگر، چالش‌هایی مانند نبود حمایت مالی، اداری و انسانی، ضعف در اطلاع‌رسانی و ارتباطات، عدم مهارت‌های عملی محصلان و نبود چارچوب قانونی مشخص، ازجمله موانع کلیدی در مسیر توسعه و پایداری این کلینیک‌ها محسوب می‌شوند. تحلیل داده‌ها نشان داد، که برخی از شرکت‌کنندگان نسبت به توانایی این کلینیک‌ها در حل مشکلات محلی و انطباق با نیازهای خاص جامعه افغانستان تردید دارند؛ علاوه‌براین، کم‌بود منابع و امکانات، به‌خصوص در حوزه‌های عملی مانند شبیه‌سازی روابط بین‌الملل، از دیگر موانعی است که می‌تواند روند رشد این کلینیک‌ها را با چالش مواجه کند. نتایج آزمون تی تک‌متغیره نشان داد که شرکت‌کنندگان این کلینیک‌ها را به‌عنوان بستری مؤثر برای انطباق با نیازهای جامعه و ایجاد فرصت‌های مسلکی ارزیابی می‌کنند. در مجموع، موفقیت کلینیک‌های دیپلماسی به میزان توانایی در غلبه بر چالش‌ها و بهره‌گیری از فرصت‌ها بسته‌گی دارد و اتخاذ روی‌کردی جامع و هماهنگ می‌تواند جای‌گاه دیپلماسی علمی را در فرایند تصمیم‌گیری ارتقا بخشد.

۸. پیش‌نهادهای

برای بهره‌گیری از فرصت‌ها و مواجهه با چالش‌های پیش روی کلینیک‌های دیپلماسی، موارد زیر پیش‌نهاد می‌شود:

۱. تدوین سازوکارهای حمایتی جهت پایداری کلینیک‌های دیپلماتی در پوهنتون‌های کشور از طریق وزارت تحصیلات عالی کشور؛
۲. بهره‌گیری از روش‌های کلینیکی و تجربه‌محور در اجرای برنامه‌های درسی رشته‌های علوم سیاسی و روابط بین‌الملل در پوهنتون‌های افغانستان؛
۳. توسعه ارتباطات پایدار با نهادهای بین‌المللی، دیپلماتیک و کنسولی از طریق نهادهای تحصیلات عالی افغانستان؛
۴. جلب حمایت‌های مالی پایدار از نهادهای بین‌المللی، دیپلماتیک و کنسولی از طریق پوهنتون‌های افغانستان؛
۵. ایجاد وفاق جمعی و پایدار میان استادان رشته‌های علوم سیاسی و روابط بین‌الملل و نهادهای تحصیلات عالی کشور به منظور حفظ و تداوم فعالیت کلینیک‌های دیپلماتی.

ORCID

Rafiullah Azimi

<https://orcid.org/0009-0005-7777-9352>

Fazal Ahmad Ahmadi

<https://orcid.org/0000-0002-2146-319X>

ارجاع به این مقاله (APA):

عظیمی، رفیع‌الله؛ احمدی، فضل‌احمد. (۱۴۰۴). «کلینیک‌های دیپلماتی: فرصت‌ها و چالش‌های آن در افغانستان». *فصل‌نامه علمی - پژوهشی غالب*. ۱۴(۲). ۷۳-۱۰۲. <https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.14.I.2.4>

To Cite this Article (APA):

Azimi, Rafiullah; Ahmadi, Fazal Ahmad. (2025). "Diplomacy Clinics: Opportunities and Challenges in Afghanistan". *Ghalib Journal*. 14(2). 73-102. <https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.14.I.2.4>

سرچشمه‌ها

۱. آقایی، داوود. (۱۳۹۳). *آداب دیپلماتی و فنون مذاکره*. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
۲. آلاپوش، علی و توتونچیان، علیرضا. (۱۳۷۴). *دیپلمات و دیپلماتی*. تهران: وزارت امور خارجه.
۳. آرایافرد، حامد. (۱۴۰۰). «نقش و اهمیت اتاق فکر مشاوران نزد سیاست‌گذاران (مطالعه موردی: مشاوره سیاسی در جمهوری اسلامی ایران)». *ششمین کنفرانس بین‌المللی علوم سیاسی*، روابط بین‌الملل و تحول. <https://civilica.com/doc/1256984>

۴. امین طهماسبی، حمزه و آزادبخت، شکبیا. (۱۳۹۹). «عوامل اثرگذار بر موفقیت دوره کارآموزی». اولین کنفرانس ملی بهینه سازی سیستم های تولیدی و خدماتی. <https://civilica.com/doc/1163778>
۵. امینیان، بهادر. (۱۳۹۴). **دیپلماسی در عمل**. تهران: مرکز مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه.
۶. اسلامیان، حسن و هم کاران. (۱۳۹۵). **کاربست نظریه های یادگیری در برنامه درسی و تدریس**. مشهد: نشر ارسطو.
۷. بابامیر ساطحی، محمداصادق. (۱۴۰۳). «آموزش علوم تجربی». نوزدهمین همایش ملی پژوهش های مدیریت و علوم انسانی در ایران.
۸. برچیل، اسکات و هم کاران. (۱۳۹۱). «نظریه های روابط بین الملل». ترجمه حمیرا مشیرزاده و روح الله طالبی آرانی. تهران: نشر میزان.
۹. به دوستی، رضا. (۱۴۰۳). «کارآموزی و تجربه های شغلی به عنوان بخش جدایی ناپذیر آموزش حسابداری: بررسی تأثیر کارآموزی در بهبود عملکرد، مهارت ها و افزایش اعتماد به نفس هنرآموزان». اولین همایش علوم انسانی با رویکرد نوین. <https://civilica.com/doc/2147476>
۱۰. تنگستانی، محمدقاسم. (۱۴۰۰). «کلینیک های حقوقی دانشگاهی». مجله حقوقی دادگستری. ۱۱۴-۹۳. (۱۳۱)۱۷
۱۱. دباغی، بهاره و فاروقی، علی. (۱۴۰۲). «واکاوی و سیر دانشگاه از نسل اول تا پنجم در راستای شناخت و ضرورت شکل گیری آن ها». دومین کنفرانس بین المللی پیشرفت های اخیر در مهندسی، نوآوری و تکنولوژی. <https://civilica.com/doc/1767200>
۱۲. دیهیم، علیرضا. (۱۴۰۱). **حقوق دیپلماتیک در تئوری و در عمل**. تهران: وزارت امور خارجه.
۱۳. ذاکریان، مهدی. (۱۳۸۳). **شبیه سازی در روابط بین الملل**. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۱۴. ذاکریان، مهدی. (۱۳۹۰). **اخلاق و روابط بین الملل**. تهران: دانشگاه امام صادق.
۱۵. صدر، جواد. (۱۳۷۱). **حقوق دیپلماتیک و قونسل**. تهران: دانشگاه تهران.
۱۶. صلح چی، محمدعلی و نژندی منش، هبت الله. (۱۳۸۹). **حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات بین المللی**. تهران: نشر میزان.
۱۷. سریع القلم، محمود. (۱۳۸۷). **روش تحقیق در علوم سیاسی و روابط بین الملل**. تهران: پژوهش فرزاد روز.
۱۸. سنایی، اردشیر. (۱۳۹۰). **مذاکرات سیاسی و دیپلماتیک**. تهران: نشر کلک سیمین.

۱۹. اسماعیل پناه املشی، زهرا و دریای لعل، آزی‌تا. (۱۳۹۸). «مروری بر نظریه رفتاری یادگیری». نجمین کنفرانس ملی نوآوری‌های اخیر در روان‌شناسی: کاربردها و توانمندسازی. <https://civilica.com/doc/922236>
۲۰. فریدون نژاد، مژگان و هم‌کاران. (۱۴۰۰). «تدوین و اعتباریابی الگوی آموزشی مبتنی بر نظریه یادگیری سازنده‌گرایی». دستاوردهای روان‌شناختی دانشگاه شهید چمران اهواز، سال ۲۸، شماره ۲، صص ۱۵۷-۱۷۸.
۲۱. فرهاد، قاسمی. (۱۳۸۶). دیپلماسی و روابط بین‌الملل. تهران: نشر میزان.
۲۲. کریمی اعتماد، فاطمه و یعقوبی، جعفر. (۱۴۰۰). «بررسی روند تحولات در اهداف و رسالت‌های دانشگاه: ویژگی‌های دانشگاه‌های نسل سوم». یازدهمین همایش سراسری کشاورزی و منابع طبیعی پایدار. <https://civilica.com/doc/1413316>
۲۳. محمدیان، علی و رضایی، علیرضا. (۱۳۹۵). «تحول مفهوم دیپلماسی در روابط بین‌الملل». پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل. ۱۵(۱). ۱۰۵-۱۲۷.
۲۴. معصومی، علی و هم‌کاران. (۱۴۰۰). «بررسی تأثیر سبک یادگیری کلب بر عوامل مختلف تربیتی». مجله پیشرفت‌های نوین در روان‌شناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش. ۴(۲۹). ۱۱-۲۳.
۲۵. مروتی، سمیه. (۱۴۰۰). مهارت دیپلماسی. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
۲۶. موسوی، سیدمهدی و هم‌کاران. (۱۴۰۲). «فلسفه آموزش مبتنی بر تجربیات: نقش یادگیری تجربی». شمین همایش بین‌المللی روان‌شناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی. <https://civilica.com/doc/2156709>
۲۷. نوری، سیدمسعود. (۱۳۸۶). «کلینیک‌های حقوقی دانشگاهی». حقوق بشر. ج ۲. شماره ۱. ۱۲۹-۱۳۶.
۲۸. هالستی، کی. جی. (۱۳۸۸). مبانی تحلیل سیاست بین‌الملل. ترجمه بهرام مستقیمی. تهران: وزارت امور خارجه.
۲۹. یزدان‌فام، محمود. (۱۳۸۷). «مقدمه‌ای بر تحلیل سیاست خارجی». فصلنامه مطالعات راهبردی. ۱۱(۲) (شماره مسلسل ۴۰). ۲۴۷-۲۷۶.
۳۰. ذوالعین، پرویز. (۱۳۸۹). آداب و تشریفات دیپلماتیک. تهران: وزارت امور خارجه.
۳۱. ذوالعین، پرویز. (۱۳۸۹). حقوق دیپلماتیک. تهران: وزارت امور خارجه.
۳۲. قانون تحصیلات عالی، مصوب ۱۳۹۴.
۳۳. مقررۀ استقلالیت مالی پوهنتون‌ها، مصوب ۱۳۹۲.
۳۴. رهنمود ایجاد و طرز فعالیت کلینیک‌های حقوقی در پوهنتون‌های کشور، مصوب ۱۳۹۶.

۳۵. نصاب تحصیلی رشته علوم سیاسی و روابط بین الملل، مصوب ۱۳۹۸.

36. G. R. Berridge.(2022). **Diplomacy: Theory and Parctice**. Publisher: Palgrave Macmillan Cham.
37. Keith Hamilton&Richard Langhorne.(2010).**The Practice of DiplomacyIts Evolution,Theory and Administration**. Publisher: Routledge Taylor & Francis Group.

References

1. Aghaei, Davood. (2014). *Etiquette of Diplomacy and Negotiation Techniques*. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
 2. Aladposh, Ali & Toutounchian, Alireza. (1995). *The Diplomat and Diplomacy*. Tehran: Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
 3. Arayafard, Hamed. (2021). "The Role and Importance of Think Tanks for Advisors to Policymakers (Case Study: Political Consulting in the Islamic Republic of Iran)." *6th International Conference on Political Science, International Relations and Transformation*. <https://civilica.com/doc/1256984> [In Persian]
 4. Amin Tahmasbi, Hamzeh & Azadbakht, Shakiba. (2020). "Factors Influencing the Success of Internship Programs." *1st National Conference on Optimization of Production and Service Systems*. <https://civilica.com/doc/1163778> [In Persian]
 5. Aminian, Bahador. (2015). *Diplomacy in Practice*. Tehran: Center for Political and International Studies, Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
 6. Eslamiyaan, Hassan & Colleagues. (2016). *Application of Learning Theories in Curriculum and Teaching*. Mashhad: Arastoo Publishing. [In Persian]
 7. Babamir Satahi, Mohammad Sadeq. (2024). "Teaching Experimental Sciences." *19th National Conference on Research in Management and Humanities in Iran*. [In Persian]
 8. Burchill, Scott & Colleagues. (2012). *Theories of International Relations* (Trans. Hamira Moshirzadeh & Rouhollah Talebi Arani). Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]
 9. Behdoosti, Reza. (2024). "Internships and Job Experiences as an Integral Part of Accounting Education: Assessing the Impact of Internships on Performance, Skills, and Self-Confidence." *1st Conference on Humanities with a New Approach*. <https://civilica.com/doc/2147476> [In Persian]
 10. Tangestani, Mohammad Ghasem. (2021). "University Legal Clinics." *Justice Law Journal*, 17(121), 93–114. [In Persian]
 11. Dabbaghi, Bahareh & Faroughi, Ali. (2023). "Exploration of the Evolution of Universities from First to Fifth Generation." *2nd International Conference on Recent Advances in Engineering, Innovation and Technology*. <https://civilica.com/doc/1767200> [In Persian]
 12. Dehime, Alireza. (2022). *Diplomatic Law in Theory and Practice*. Tehran: Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
 13. Zakerian, Mehdi. (2004). *Simulation in International Relations*. Tehran: Center for Strategic Studies. [In Persian]
 14. Zakerian, Mehdi. (2011). *Ethics and International Relations*. Tehran: Imam Sadeq University Press. [In Persian]
 15. Sadr, Javad. (1992). *Diplomatic and Consular Law*. Tehran: University of Tehran. [In Persian]
 16. Solhchi, Mohammad Ali & Nezhadimanesh, Hebatollah. (2010). *Peaceful Settlement of International Disputes*. Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]
-

17. Sariolghalam, Mahmoud. (2008). *Research Methodology in Political Science and International Relations*. Tehran: Farzan Rooz Research Publishing. [In Persian]
18. Sanaei, Ardeshir. (2011). *Political and Diplomatic Negotiations*. Tehran: Kolak Samin Publishing. [In Persian]
19. Esmaeilpanah Amlesh, Zahra & Daryaye Laleh, Azita. (2019). "Review of Behavioral Learning Theory." *5th National Conference on Recent Innovations in Psychology: Applications and Empowerment*.
<https://civilica.com/doc/922236> [In Persian]
20. Fereidounnejad, Mojgan & Colleagues. (2021). "Development and Validation of an Educational Model Based on Constructivist Learning Theory." *Psychological Achievements of Shahid Chamran University of Ahvaz*, 28(2), 157–178. [In Persian]
21. Farhad, Ghasemi. (2007). *Diplomacy and International Relations*. Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]
22. Karimi Etemad, Fatemeh & Yaghoubi, Jafar. (2021). "Reviewing the Evolution of University Goals and Missions: Characteristics of Third-Generation Universities." *11th National Conference on Sustainable Agriculture and Natural Resources*.
<https://civilica.com/doc/1413316> [In Persian]
23. Mohammadian, Ali & Rezaei, Alireza. (2016). "The Transformation of the Concept of Diplomacy in International Relations." *Iranian Journal of International Politics*, 5(1), 105–127. [In Persian]
24. Masoumi, Ali & Colleagues. (2021). "The Effect of Kolb's Learning Style on Various Educational Factors." *Journal of Modern Advances in Psychology, Educational Sciences and Training*, 4(29), 11–23. [In Persian]
25. Morovati, Somayeh. (2021). *Diplomatic Skills*. Tehran: Institute for Strategic and International Studies, Abrar Moaser Tehran. [In Persian]
26. Mousavi, Seyyed Mahdi & Colleagues. (2023). "Philosophy of Experience-Based Education: The Role of Experiential Learning." *6th International Conference on Psychology, Educational Sciences and Social Studies*.
<https://civilica.com/doc/2156709> [In Persian]
27. Noori, Seyyed Masoud. (2007). "University Legal Clinics." *Human Rights Journal*, 2(1), 129–136. [In Persian]
28. Holsti, K. J. (2009). *Foundations of International Politics Analysis* (Trans. Bahram Mostaghimi). Tehran: Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
29. Yazdanfam, Mahmoud. (2008). "An Introduction to Foreign Policy Analysis." *Strategic Studies Quarterly*, 11(2) (Serial No. 40), 247–276. [In Persian]
30. Zolain, Parviz. (2010). *Diplomatic Etiquette and Protocols*. Tehran: Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
31. Zolain, Parviz. (2010). *Diplomatic Law*. Tehran: Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
32. *Higher Education Law*, ratified in 2015. [In Persian]
33. *Regulation on the Financial Independence of Universities*, ratified in 2013. [In Persian]
34. *Guidelines for the Establishment and Operation of Legal Clinics in Afghan Universities*, ratified in 2017. [In Persian]
35. *Curriculum of Political Science and International Relations*, ratified in 2019. [In Persian]
36. 36. G. R. Berridge.(2022). *Diplomacy: Theory and Parctice*. Publisher: Palgrave Macmillan Cham.
37. 37. Keith Hamilton&Richard Langhorne.(2010).*The Practice of DiplomacyIts Evolution,Theory and Administration*. Publisher: Routledge Taylor & Francis Group.